

Соціальна інтеграція дітей із вадами слуху засобами адаптивного фізичного виховання

Національний університет фізичного виховання і спорту України (м. Київ)

Постановка наукової проблеми та її значення. Демократизація суспільства, що відбувається в Україні, зумовлює потребу суттєвих змін у процесі освіти, у тому числі й спеціальної. У положеннях Національної доктрини розвитку освіти України у XXI ст. наголошено на необхідності оновлення змісту та вдосконалення системи освіти дітей з особливими потребами, упровадження нових підходів, форм і методів навчання й виховання, що забезпечують потреби розвитку особистості, сприяють їхній максимальній фізичній та психологічній реабілітації, соціалізації й інтеграції в суспільство [4, 10].

На сьогодні в Україні створено державну систему спеціальних навчально-виховних закладів, яка пройшла складний і тривалий шлях свого розвитку й відіграє суттєву роль у підготовці дітей із різними нозологіями, зокрема дітьми з вадами слуху, до самостійного життя. У сучасних соціально-економічних умовах першочергового значення набуває підвищення якості такої підготовки. Перед ученими постають важливі проблеми, одна з яких – проблема готовності дітей до праці, продовження освіти, сімейного життя, раціонального проведення дозвілля, тобто до повноцінного та соціально активного самостійного життя [1, 10, 15].

Головна мета навчання й виховання осіб із порушеннями слуху – повноцінна інтеграція в суспільство, їхня спроможність нарівні з тими, хто несе соціальні навантаження, сприймати інтелектуально-естетичні цінності суспільства, опанувати морально-етичні норми людських взаємин. Але потрібно зауважити, що досягнення поставленої мети можливе лише за наявності відповідних умов для розвитку та виховання осіб цієї категорії [5, 6, 8, 12, 14].

Світова тенденція щодо зростання числа дітей із вадами слуху спонукає наукове співтовариство до шляху пошуку найбільш ефективних педагогічних методів і прийомів, що сприяють їхній успішній соціалізації, яка досяжна лише за умови мобілізації всіх компенсаторних можливостей дітей [9, 16].

Та обставина, що в дітей із вадами слуху простежено тісний взаємозв'язок між фізичним станом, фізичною підготовленістю і розвитком психофізичних якостей [6], дає підстави стверджувати, що спеціально організований процес фізичного виховання не лише сприяє нівелюванню наслідків відставання у фізичному розвитку дітей цієї нозології, на яке вказують дослідники [3, 10, 18], але також забезпечує активізацію пізнавальних процесів учнів, що чинить позитивний вплив на їхній мовний розвиток. Отже, соціальна інтеграція дітей із вадами слуху є комплексною проблемою підвищення рівня їхнього соматичного здоров'я, працездатності, рухової активності й розвитку психофізичних здібностей [2, 4, 6, 9, 15].

Потрібно зазначити, що фахівці відгукнулися на запит суспільства та активно напрацьовують досвід використання інноваційних підходів, методів і засобів фізичного виховання дітей зі зниженим слухом як найбільш дієвого механізму корекції й компенсації фізичних недоліків, які впливають на соціальну інтеграцію [5, 10].

Роботу виконано відповідно до Зведеного плану науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури та спорту на 2011–2015 роки Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту до теми 3.7 «Вдосконалення біомеханічних технологій у фізичному вихованні та реабілітації з урахуванням індивідуальних особливостей моторики людини» (номер державної реєстрації – 011U001734).

Мета дослідження – проаналізувати технології розвитку моторики, які застосовуються в процесі фізичного виховання дітей із вадами слуху й сприяють їхній соціальній інтеграції.

Методи дослідження – аналіз, синтез, узагальнення науково-методичної літератури та документальних джерел.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Ідеї гуманізації освіти знайшли своє відображення у створенні умов для розкриття потенціалу кожної дитини, у тому числі й із відхиленнями в стані здоров'я. Створення необхідних педагогічних умов передбачає розробку та впровадження в навчально-виховний процес технологій, застосування яких сприяло б збереженню й зміцненню здоров'я, розвитку та формуванню фізичних якостей, розкриттю творчих здібностей учнів і покращенню їхньої соціальної інтеграції [10].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Розгляд науково-методичної літератури засвідчив наявність достатньої кількості робіт, у яких фахівці піднімають питання вдосконалення процесу фізичного виховання дітей із вадами слуху [1, 15, 16].

Згідно з даними літературних джерел, особливостями розвитку дітей із вадами слуху, простежено відставання показників фізичного розвитку, зниження координаційних здібностей, зниження рівня розвитку м'язової сили й уповільнення розвитку швидко-силових якостей, що істотно впливає на розвиток моторики таких дітей [4, 6, 11, 12], порівняно з їхніми практично здоровими однолітками. Спеціалісти намагаються коригувати недоліки, характерні для дітей цієї категорії, використовуючи можливості фізичної культури.

Основними засобами фізичного виховання глухих і слабочуючих дітей, на думку С. А. Корольова (2004) [11], є фізичні вправи, спрямовані на формування й усебічний розвиток їхніх координаційних здібностей, включаючи вправи, що стимулюють розвиток «ручної спритності».

Т. С. Голозубец (2005) [6] теоретично обґрунтувала та експериментально перевірила ефективність методики використання креативних засобів адаптивного фізичного виховання, яка дає змогу досягти істотного покращення в психофізичному розвитку глухих дітей молодшого шкільного віку, що сприяє їхній соціалізації.

Крім того, фахівці Х. Е. Гуринович (2006) [7], Зіяд Хамід Ахмад Насраллах (2008) [15], О. С. Афанасьєва (2014) [1] у своїх роботах розглянули проблеми порушення постави й опорно-ресорних властивостей стопи в дітей із порушеннями слуху, що також позитивно впливає на їхню соціалізацію.

Комплексна експериментальна програма фізичного виховання І. П. Випасняка (2007) [4], що включає українські народні ігри, передбачає перевагу засобів (фізичних вправ, рухливих ігор) щодо впливу на психологічні якості (увагу, тривожність, пам'ять, самопочуття, почуття колективізму, відповідальності, самотності, інтелект, вольові та моральні якості), забезпечує належний рівень особистісної активності, рухливості, швидкості й діяльності за шкалою САН (самопочуття, активність, настрій), зменшення реактивної та особистісної тривожності, оптимізацію рухової активності, фізичної працездатності й соматичного здоров'я, що є важливою умовою успішної інтеграції школярів із порушеним слухом у сучасне соціальне середовище.

У своїй роботі стосовно дітей дошкільного віку з порушеннями слуху Л. А. Головиц (2007) [5] розробила корекційно-розвивальну систему при комплексних порушеннях розвитку з урахуванням їхніх індивідуальних і типологічних особливостей, реалізація якої забезпечує різнобічне виховання й навчання (у соціальній, пізнавальній, руховій та мовній сферах).

Г. В. Кучеренко (2007) [13] розробив програму яз фізичного виховання й методику розвитку силових якостей у глухих підлітків, які передбачають реалізацію корекційних завдань, спрямованих на поліпшення рівня життєдіяльності, формування необхідних рухових умінь і навичок, підвищення рівня фізичного стану й силових якостей та соціальної інтеграції в цілому.

К. О. Осколкова (2008) [16] розробила комплексну програму з професійної адаптації засобами адаптивного фізичного виховання, яка забезпечує розвиток дрібної моторики, корекції координаційних порушень і формування бази рухових навичок глухих дітей зі складною структурою дефекту. Програма занять уключала заняття на комп'ютері (вправи з мишею й клавіатурою), що позитивно впливає на соціалізацію таких дітей.

Л. Д. Хода (2008) [18] розробила методологію соціальної інтеграції осіб із вадами слуху в різних видах адаптивної фізичної культури, яка сприяє покращенню якості їхнього життя та соціальної компенсації. Так само нею виявлено сенситивні періоди розвитку фізичних якостей глухих дітей, з урахуванням яких розроблено технологію інтенсивного впливу на фізичний стан, що дає змогу в короткий термін оптимально покращити психофізичний стан глухих дітей дошкільного, шкільного віку й людей зрілого віку.

У ході дослідження О. Л. Крамаренко (2009) [12] запропонував проводити заняття з фізичної культури зі школярами з вадами слуху, застосовуючи засоби аудіовізуального впливу, а саме низькочастотні звукові коливання й світлові імпульси. На думку науковця, поєднання ритмічної музики з пульсуючими колірними режимами може надавати ефективний керуючий вплив на рухову діяльність і, відповідно, сприяти успіхам у психічному та психомоторному розвитку, що, зі свого боку, покращує подальшу соціалізацію дітей зі зниженим слухом.

Одним із пріоритетів у сучасній освіті осіб із порушеннями слуху є пошук і реалізація освітніх технологій, спрямованих на подальший розвиток їхньої інтелектуальної діяльності. Активне й повноцінне оволодіння матеріалом шкільної програми розширює для глухих і слабочуючих можливості продовження освіти в середніх та вищих навчальних закладах, підвищуючи якість їхньої підготовленості до життя, до праці в різних сферах виробництва, до успішної інтеграції в суспільство. Саме тому Т. Г. Богданова (2010) [2] займалася вивченням особливостей інтелектуального розвитку дітей і розробила концептуальні засади розвитку й корекції інтелектуальної діяльності осіб із вадами слуху, які застосовуються щодо конкретного етапу онтогенезу.

Для виконання оздоровчих, освітніх, виховних, соціальних і корекційних завдань адаптивного фізичного виховання дітей із вадами слуху А. І. Картавцева (2010) [9] запропонувала педагогічну технологію занять, що включає використання універсального спортивного комплексу в позаурочний час.

У програму фізичного виховання дітей із вадами слуху для спеціальних установ В. В. Вербина (2011) [3] пропонує включати додаткові комплекси фітбол-гімнастики, «малої» акробатики, артикуляційної гімнастики, які позитивно вплинуть на рухову сферу, а водночас сприятимуть соціальній інтеграції.

Одним із найважливіших завдань сучасної біології, вікової фізіології є розв'язання проблеми спеціального навчання, корекційного фізичного виховання, реабілітації та соціальної адаптації в суспільстві глухих і слабочуючих дітей. Тому науковець О. А. Медведєва (2011) [14] для підвищення лабільності в діяльності нервових центрів у дітей із різним ступенем порушень слуху пропонує застосовувати спеціальні корекційні й реабілітаційні програми з урахуванням соматичного типу, що включають вправи для поліпшення орієнтування в просторі, зорових можливостей удосконалення пропріоцептивної та кінестетичної чутливості.

Інноваційну педагогічну модель навчання спортивного орієнтування дітей із вадами слуху, яка побудована на основі використання вправ креативного характеру розробила Т. О. Федорова (2011). Концепція цієї моделі навчання спортивного орієнтування дає змогу успішно адаптувати таких дітей у соціальне середовище й розширити можливості фізкультурно-освітнього середовища в гармонійному розвитку учнів [17].

Обґрунтовуючи можливості оздоровчої аеробіки в корекції порушень розвитку дітей із вадами слуху, Я. В. Калинчева (2012) [8] розробила методіку занять оздоровчою аеробікою, спрямовану на корекцію рухових і функціональних порушень дітей цієї нозологічної групи, яка також сприятиме соціальній інтеграції.

Напрацювання І. О. Когут (2016) [10] свідчать про те, що соціальна інтеграція дітей із порушеннями слуху засобами адаптивного фізичного виховання забезпечує не лише зміцнення здоров'я, розвиток комунікативних здібностей, а й формування мотивів і розуміння корисності виконання фізичних вправ (рис. 1).

Рис. 1. Соціальна інтеграція осіб з інвалідністю засобами адаптивної фізичної культури

Висновки й перспективи подальших досліджень. Одним із найбільш ефективних способів досягнення соціальної інтеграції дітей із вадами слуху, на думку багатьох фахівців, є заняття фізичною культурою.

Соціальна інтеграція дітей із порушеннями слуху засобами адаптивного фізичного виховання забезпечує не лише зміцнення здоров'я, розвиток комунікативних здібностей, а й формування мотивів і розуміння корисності виконання фізичних вправ.

Формування в осіб з особливими потребами необхідності в регулярних заняттях фізичною культурою сприятиме підвищенню їхнього рівня соціальної інтеграції та позитивно вплине на соціально-культурний і моральний розвиток суспільства в цілому.

Детальний розгляд зазначених питань стане предметом подальших досліджень.

Джерела та література

1. Афанасьєва О. С. Фізична реабілітація слабкочуючих дітей середнього шкільного віку з порушеннями постави : автореф. дис. ... канд. фіз. вих. і спорту : спец. 24.00.03. / О. С. Афанасьєва. – К., 2014. – 20 с.
2. Богданова Т. Г. Структурная организация интеллектуальной деятельности лиц с нарушениями слуха на разных этапах психического развития : автореф. дис. ... д-ра. психол. наук : спец. 19.00.10 / Т. Г. Богданова – СПб. : Моск. городской пед. ун-т, 2010. – 42 с.
3. Вербина В. В. Методика адаптивного физического воспитания для слабослышащих дошкольников на основе использования элементов детского фитнеса / В. В. Вербина / Ученые записки : науч.-теорет. журн. – № 11(81) – 2011. – С. 44–48.
4. Випасняк І. П. Соціальна інтеграція глухих дітей на основі рухової активності : автореф. дис. ... канд. наук з фіз. вих. і спорту : спец. 24.00.02. / І. П. Випасняк. – Львів, 2007. – 19 с.
5. Головчиц Л. А. Система воспитания и обучения дошкольников с не достатками слуха при комплексных нарушениях развития : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.03 / Л. А. Головчиц. – М. : Моск. пед. гос. ун-т, 2007. – 38 с.
6. Голозубец Т. С. Методика АФВ глухих детей младшего школьного возраста с использованием креативных средств физической культуры : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Т. С. Голозубец ; Дальневосточная гос. академия физ. культуры. – Хабаровск, 2005. – 22 с.
7. Гуринович Х. Є. Фізичний стан глухих дітей молодшого шкільного віку та його корекція засобами фізичного виховання : автореф. дис. ... канд. фіз. вих. і спорту : спец. 24.00.02. / Х. Є. Гуринович. – Львів : ЛДУФК, 2006. – 22 с.
8. Калинин Я. В. Коррекция двигательных и функциональных нарушений слабослышащих детей 12–15 лет в процессе занятий оздоровительной аэробикой : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Я. В. Калинин. – Тамбов, 2012. – 24 с.
9. Картавцева А. И. Комплексный подход в адаптивном физическом воспитании неслышащих детей старшего дошкольного возраста : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / А. И. Картавцева. – СПб. : НГУ им. П. Ф. Лесгафта, 2010. – 240 с.
10. Когут І. О. Соціально-гуманістичні засади розвитку адаптивної фізичної культури в Україні (на матеріалі адаптивного спорту) : автореф. дис. ... д-ра з фіз. вих. і спорту: спец. 24.00.02. / І. О. Когут. – К., 2016 – 44 с.
11. Королев С. А. Методика воспитания двигательных-координационных способностей глухих и слабослышащих детей 4–7 лет в специальных дошкольных учреждениях : автореф. дис. ... канд. пед. наук / С. А. Королев. – М., 2004. – 19 с.
12. Крамаренко А. Л. Методика повышения двигательной активности глухих младших школьников на основе использования средств аудиовизуального воздействия : автореф. дис. канд. ... пед. наук : спец. 13.00.04 / А. Л. Крамаренко. – Хабаровск : Дальневосточная гос. академия физ. культуры, 2009. – 24 с.
13. Кучеренко Г. В. Развитие силовых качеств глухих подростков в процессе физического воспитания : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.03 / Г. В. Кучеренко. – Одеса, 2007. – 19 с.
14. Медведева О. А. Физиологические особенности сенсорных систем детей перинатального периода второго детства с различной степенью нарушения слуха : автореф. дис. ... канд. биол. наук : спец. 03.03.01 / О. А. Медведева. – Краснодар : Кубанский гос. ун-т физ. культуры, спорта и туризма, 2011. – 24 с.
15. Насраллах Зіяд Хмаїді Ахмад Корекція порушень постави слабкочуючих школярів засобами фізичного виховання : автореф. дис. ... канд. фіз. вих. і спорту : спец. 24.00.02. / Зіяд Хмаїді Ахмад Насраллах. – К., 2008. – 20 с.
16. Осколкова Е. А. Адаптивное физическое воспитание в системе профессиональной адаптации глухих учащихся специальных (коррекционных) образовательных учреждений : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Е. А. Осколкова. – М. : Рос. гос. ун-т. физ. культуры, спорта и туризма, 2008. – 24 с.
17. Федорова Т. А. Педагогическая модель обучения спортивному ориентированию детей с нарушением слуха на основе использования упражнений креативного характера : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Т. А. Федорова. – Тула : Пермский гос. пед. ун-т, 2011. – 22 с.
18. Хода Л. Д. Методология социальной интеграции неслышащих людей в различных видах адаптивной физической культуры : автореф. дис. ... д-ра. пед. наук : спец. 13.00.04 / Л. Д. Хода. – СПб. : Якутский гос. ун-т. им. М. К. Аммосова, 2008. – 39 с.

Анотації

На основі аналізу, синтезу, узагальнення науково-методичної літератури та документальних джерел досліджено проблеми соціальної інтеграції дітей із вадами слуху на різних етапах онтогенезу. У статті представлено технології та методики адаптивного фізичного виховання, які сприяють розвитку й корекції фізичних якостей, фізичної підготовленості, розвитку психофізичних якостей, моторики та інтелектуальної діяльності. Вивчено основні напрями, методи й прийоми, використовувані в процесі адаптивного фізичного виховання, які впливають на соціальну інтеграцію дітей із вадами слуху.

Ключові слова: адаптивне фізичне виховання, діти з вадами слуху, соціальна інтеграція, соціалізація.

Елена Бондарь, Владимир Дзевега, Виталий Усиченко. Социальная интеграция детей с изъями слуха средствами адаптивного физического воспитания. На основе анализа, синтеза, обобщения научно-методической литературы и документальных источников исследовании проблемы социальной интеграции детей с изъями слуха на разных этапах онтогенеза. В статье представленные технологии и методики адаптивного физического воспитания, которые содействуют развитию и коррекции физических качеств, физической подготовленности, развития психофизических качеств, моторики и интеллектуальной деятельности. Изучены основные направления, методы и приемы, используемые в процессе адаптивного физического воспитания, которые влияют на социальную интеграцию детей с изъями слуха.

Ключевые слова: адаптивное физическое воспитание, дети с изъями слуха, социальная интеграция, социализация.

Elena Bondar, Vladimir Dzhevaga, Vitaliy Usichenko. Social Integration of Children with Hearing Deviations by Means of Adaptive Physical Education. On the basis of analysis, synthesis, synthesis, generalization of scientific and methodological literature and documentary sources it was studied the problems of social integration of children with hearing deviations at various stages of ontogeny. The paper presents the technology and techniques of adaptive physical education that promote the development and correction of physical qualities, physical fitness, development of psychophysical qualities, motor skills and intellectual activity. It was studied the main directions, methods and techniques used in adaptive physical education that affect the social integration of children with hearing impairments.

Key words: adaptive physical education, children with hearing deviations, social integration, socialization.